

KRÍZA IDENTITY A SILNÉ HODNOTENIE

EVA PROKEŠOVÁ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

PROKEŠOVÁ, E.: Identity Crisis and Strong Evaluation
FILOZOFIA 66, 2011, No 5, p. 486

The paper examines the connection between identity crisis and Charles Taylor's concept of strong evaluation. The latter is construed as one of the fundamental characteristics of human identity. It is argued that in the absence the ability of strong evaluation a specific form of identity crisis occurs. The main objective of the paper is to show the necessity of strong evaluation for "healthy identity" and for human capability "to cure" the identity already in crisis.

Keywords: Identity – Strong evaluation – Moral map – Moral orientation

Úvod. Taylorovo skúmanie identity možno rozdeliť na dve nezávislé časti: 1. na ontologickú, v ktorej sa sústreďuje na hľadanie určitých ľudských konštánt, a 2. historickú, v ktorej sleduje vývin a vplyvy pôsobiace na modernú identitu. Pre tento príspevok je relevantná najmä prvá, ontologická rovina. Rekonštrukciou Taylorovho stanoviska možno identifikovať sedem základných ľudských konštánt. Človek je: 1. vnímajúcim agensom, zakotveným vo svete, v ktorom žije; 2. bytosťou využívajúcou jazyk; 3. spoločenskou bytosťou, závisiacou od iných; 4. subjektom silného hodnotenia; 5. bytosťou, ktorá zachytáva jednotu svojho života v príbehu; 6. je vo vzťahu s morálnymi zdrojmi; 7. je „náboženskou bytosťou“, ktorá dokáže dať zmysel smrti a utrpeniu. Uvedené charakteristiky sú navzájom prepojené a niektoré sa doslova podmieňujú. Z môjho pohľadu najdôležitejšou ľudskou vlastnosťou je práve schopnosť silného hodnotenia. Čo to však znamená, že človek je schopný silného hodnotenia a že to je pre jeho identitu dokonca smerodajné? Zámerom tohto stručného príspevku je najprv predstaviť pojem silného hodnotenia a zvýrazniť jeho dominantnú úlohu vo vedení ľudského života. Ďalej budem špecifikovať status silného hodnotenia pri formovaní „zdravej identity“ a v závere sa pokúsím charakterizovať osobité situácie, v ktorých v dôsledku nedostatočnej schopnosti silného hodnotenia môže dôjsť až ku kríze identity. Cieľom príspevku je preukázať relevantné prepojenie nedostatku silného hodnotenia a krízy identity.

Silné hodnotenie. Na prvý pohľad sa pojem silného hodnotenia nemusí zdať ako problematický. Na otázku, čo je to silné hodnotenie, možno odpovedať veľmi jednoducho: Je to hodnotenie čohokoľvek, čo uprednostňujem pred niečím iným. V tomto prípade je však odpoveď problematickejšia ako otázka. Čo teda uprednostňujeme a z akých dôvodov? To sú otázky, ktoré nás dovedú k podstate silného hodnotenia.

Vychádzajúc z toho, že človek je schopný rozoznávania medzi jednotlivými túžbami, že vie niečo označiť za žiaduce, a niečo iné za nežiaduce, možno tvrdiť, že rozoznáva

kvalitatívny rozdiel v hodnotách rozličných túžob. Vypovedá o tom aj jazyk, aký použijeme, keď niečo označujeme za lepšie či horšie, vážne či povrchné, odvážne či zbabelé atď. Jazyk je teda jedným z indikátorov toho, že sme subjektmi silného hodnotenia. Silné hodnotenie rozvíja jazyk hodnotových rozdielov. Deje sa tak najmä vtedy, keď charakterizujeme alternatívy v kontraste. Každý z charakteristík dobrý/zlý, statočný/zbabelý možno rozumieť len v kontraste s jej protikladom.

V prípade, že by sme chceli hodnotiť ľudské konanie ako celok, mali by sme na výber silné hodnotenie a slabé hodnotenie. Zásadným rozdielom medzi nimi je predmet ich hodnotenia. Zatiaľ čo slabé hodnotenie sa zaoberá výsledkom konania, teda tým, či je, alebo nie je výsledok žiaduci, silné hodnotenie má na zreteli v prvom rade pohnútky nášho konania, teda motiváciu. Silné hodnotenie vyžaduje od subjektu väčšiu schopnosť rozlišovať ako slabé hodnotenie. Príklad: Subjekt slabého hodnotenia vidí jablko, dostane naň chuť, jablko ukradne a uspokojí tak svoju túžbu. Naopak, subjekt silného hodnotenia, aj keď má neprekonateľnú chuť na jablko, neukradne ho, pretože u neho prebieha proces zvažovania hodnôt, ktoré sú pre neho dôležité. Napríklad *byť čestným človekom* u neho zvíťazí nad *chuťou na jablko*. Zásadný je rozdiel v manifestácii silného hodnotenia, ktorý sa neprejavuje vo výsledku konania, ale v procese zvažovania. Náš banálny príklad mal byť len manifestáciou toho, že subjekt silného hodnotenia má na zreteli rôzne hodnoty, ktoré sú pre neho významné, nielen momentálne túžby a preferencie. Prebieha uňho proces hodnotenia situácie, sebahodnotenia, artikulácie hodnôt, proces identifikácie s určitým modelom správania. Subjekt slabého hodnotenia takéto schopnosti nemá. Chýbajú mu artikulácie prostriedky na to, aby sám seba chápal v širších súvislostiach. Subjekt slabého hodnotenia je schopný aspoň minimálnej reflexie, hodnotenia (výsledkov konania) a disponuje vôľou. „Na rozdiel od subjektu silného hodnotenia mu chýba čosi, čo najčastejšie metaforicky nazývame ‚hlbka‘“ ([3], 23). Azda najevidentnejším rozdielom medzi silným a slabým hodnotením je jeho formulácia. Odpoveď subjektu slabého hodnotenia na otázku *Prečo si ukradol to jablko?* by pravdepodobne bola formulovaná takto: Mal som naň chuť, chcel som ho zjesť a pod. Subjekt silného hodnotenia spravidla odpovedá inak. Ten by na otázku, prečo jablko neukradol, odpovedal omnoho širšie. A aj keby na začiatku možno nevedel, aké je jeho stanovisko, kladením otázok by sa jeho postoj formuloval jasnejšie. Kým v slabom hodnotení neexistujú zrozumiteľné a jazykovo vyjadriteľné dôvody uprednostnenia jednej možnosti pred druhou, silné hodnotenie a jeho artikulácia poskytuje vysvetlenie rozdielu medzi možnosťami. V silnom hodnotení je dôležité, aby bolo **čo** artikulovať. To, čo v prípade silného hodnotenia artikulujeme, sú, samozrejme, hodnoty, ciele a častokrát aj dlhodobé záväzky. Schopnosť formulovať silné hodnoty je z hľadiska orientácie človeka zásadná.

Morálny priestor, morálna mapa a morálna orientácia. Jedným z hlavných východísk Taylorovej morálnej filozofie je existencia morálneho priestoru. Svet nie je pre človeka indiferentným miestom, je to pre neho svet zmyslu, svet otázok a zmysluplných odpovedí na ne. Človeka chápe ako zaujatého vo vzťahu k svetu, to znamená, že svet, ľudia, veci a inštitúcie pre nás majú význam a určitú hodnotu. Uchopenie tohto sveta je

skôr praktické, hodnotové a emocionálne než deskriptívne či kognitívne. Svet je morálnym priestorom, v ktorom sú obsiahnuté rôzne hodnoty, nielen morálne, je preto sférou silného hodnotenia v najširšom zmysle slova. Patria sem všetky hodnoty, voči ktorým nemôžeme byť nezaujatí. Takto definuje svet morálny realizmus. Vzťah človeka a sveta však nie je jednostranný. Človek sa pohybuje, koná a žije v objektívnom svete, ktorý ovplyvňuje jeho konanie, no subjekt naopak svojím konaním pretvára svet. Morálny realizmus je založený na tvrdení, že morálne je nezávislé od našej vôle. Aký zmysel však má definovanie morálneho priestoru z hľadiska pochopenia silného hodnotenia a krízy identity?

Ak vychádzame z tvrdenia, že svet je ríšou hodnôt a dobier, ktoré objektívne existujú, je na mieste otázka, ako je možné, že sa ľudské identity zmysluplne líšia a sú nezávislé? Ak chceme zodpovedať túto otázku, musíme definovať pojmy morálnej mapy a morálnej orientácie. Morálna mapa zahŕňa všetko to, čo je objektívne dobré, kým morálna orientácia je len pomerne úzkym osobným výberom medzi nimi. Morálna mapa (alebo morálny rámec) poskytuje akési pozadie našim morálnym úsudkom a intuíciam, ktoré však môže byť implicitné aj explicitné. Taylor charakterizuje morálny rámec aj takto: „To, čo nazývam rámcom, zahŕňa kľúčový súbor kvalitatívnych odlišností. Myslieť, cítiť a usudzovať v takomto rámci značí konať s pocitom, že určitý spôsob života alebo spôsob čítania sú neporovnateľne vyššie, ako iné ich dostupné spôsoby“ ([4], 19). Ak by som úlohu rámca mala formulovať ešte jasnejšie, zhrnula by som ju takto: Rámec (alebo morálna mapa) je určitým horizontom, v ktorom je vôbec možné klásť zmysluplné otázky a dostávať na ne zmysluplné odpovede. Poskytuje nám pomerne verný obraz morálneho priestoru, v ktorom žijeme a konáme. Morálna orientácia je našim osobným vzťahom k súboru hodnôt a dobier, ktoré sa nachádzajú na morálnej mape. Tento vzťah môže mať niekoľko rôznych podôb. Niektoré dobrá sú pre život jednotlivca centrálné, s niektorými je jeho život prepojený, iné je schopný si vážiť a pociťovať k nim úctu, ale nestotožňuje sa s nimi, niektoré sú možné, ale nemá k nim žiadny vnútorný vzťah, a na záver dobrá, ktoré môžu existovať, ale nachádzajú sa mimo rámca jednotlivca a ten o ich existencii nevie. Morálny priestor je teda nesporne širší ako morálna orientácia jednotlivca, preto je možné množstvo rôznych prístupov k dobru a každý z nich je legitímny, pretože sa viaže na objektívne existujúce dobrá.

Pojem morálnej orientácie je veľmi úzko prepojený s Taylorovým chápaním identity. Tento vzťah sa ukazuje ako zreteľný pri odpovedi na otázku *Kto som?* Zvyčajne odpovédáme len menom alebo určitým sociálnym statusom, to však o našej identite napovie len veľmi málo. Ak si morálny priestor predstavíme ako skutočný priestor a horizonty zmyslu ako morálnu mapu, tak kde na nej hľadať konkrétnu identitu? Svoje miesto človek na morálnej mape môže objaviť len vo vzťahu k dobrám a hodnotám, ktoré sa na nej nachádzajú. Ak definujeme silné hodnotenie ako proces hodnotenia, reflexie, identifikácie s určitými hodnotami, tak silné hodnotenie určuje našu orientáciu v morálnom priestore. Najviac o nás, o našej identite vypovedá to, čo má pre nás najzásadnejší význam. „Moja identita je definovaná záväzkami a identifikáciami, ktoré poskytujú horizont, v rámci ktorého sa môžem rozhodovať o tom, čo je správne, čo je hodnotné, čo by som mal urobiť, s čím súhlasím alebo čo odmietam. Inými slovami, je to horizont, v ktorom som schopný nájsť

si svoje miesto“ ([4], 27). To všetko je podstatnou zložkou mojej identity. Aký je teda vzťah medzi stratou rámca, stratou schopnosti silného hodnotenia a krízou identity?

Kríza identity? V ľudskom živote môžu existovať rôzne druhy problémov a rôzne druhy kríz, ktoré sú s nimi spojené, avšak nie všetky možno označiť ako krízy identity. Na základe predchádzajúcej analýzy sa preto pokúsim identifikovať tie situácie, ktoré indikujú práve krízu identity, a budem v nich hľadať spojenie so silným hodnotením, respektíve s jeho nedostatkom. Vychádzať budem z Taylorovej definície identity a jej krízy. „Pojem identity nás odkazuje na určité podstatné ohodnotenia, ktoré sú nevyhnutným horizontom alebo podkladom uvažovania a hodnotenia nás ako osôb. Ak tento horizont stratíme alebo nie sme schopní ho nájsť, nastáva hrozná skúsenosť rozkladu a straty. Preto hovoríme o „kríze identity“ vtedy, keď stratíme istotu o tom, kým sme“ ([3], 35). Taylor považuje stratu horizontu či neschopnosť ho nájsť, za patologický stav. Nie je to len plytkosť, ktorú často označujeme za chybu osobnosti či za nedostatok charakteru. Je to teda naozaj stav hlbokšej krízy, alebo len spôsob života bez vyhranených mantinelov?

Na niekoľkých príkladoch sa pokúsim vyjasniť rôzne situácie, v ktorých tento patologický stav nastáva. Predstavme si osobu A, ktorá má pomerne zvládnutú predstavu o tom, čo má považovať za dobré. Problémy jej spôsobuje to, že nie je dostatočne vyhranená voči rôznym formám dobra, a preto sa jej niekedy stáva, že si nevie usporiadať priority. V konfrontácii s nejakou zložitejšou situáciou má mnoho možností, z ktorých si vybrať, pretože všetky jej šťastí vyhovujú. Sama seba nevie zaradiť do nijakej skupiny a to môže byť dôvodom jej neistoty a pochybností o „zdraví“ jej identity. Ak sa na problém osoby A pozrieme cez charakteristiku morálnej mapy a morálnej orientácie, osoba A je zmätená vo svojej orientácii, avšak chápe zmysel dobra, pretože jej nechýba horizont zmyslu. V tomto prípade sa podľa môjho názoru nedá hovoriť priamo o kríze identity, skôr o nevyhranení či nevyspelosti individuálneho jednotlivca. Rovnako jej váhanie v rôznych situáciách nie je patologické, pretože ak by sa ocitla v určitej hraničnej situácii, jej priority by sa s najväčšou pravdepodobnosťou vyjasnili.

Osoba B sa nachádza v inej situácii, disponuje morálnou mapou, dokonca má vyhranenú aj morálnu orientáciu, jej problémom je uskutočňovanie vlastných predstáv o dobre. Nie všetky predstavy a ciele, ktoré možno považovať za silné hodnoty, možno jednoducho naplniť. Niektorým sa približujeme celý život a nie vždy sa nám podarí konať v súlade s ich štandardmi. Osoba B môže prechádzať fázou neistoty, pokiaľ ide o schopnosť žiť v súlade s určitými štandardmi, avšak ani tento stav nepovažujem za celkom patologický. Osoba B celkom zjavne disponuje silným hodnotením a má predstavu o dobre, a dokonca aj vie, akým spôsobom ho chce dosiahnuť. Pocity, ktoré sa u nej môžu dostať, sú zvyčajne len dočasným sklamaním zo zlyhania a sú pomerne ľahko napravitel'né.

Za krízu identity by som považovala stav osoby C. Tá prechádza stavom úplnej straty zmyslu a významu akéhokolvek konania. Tento stav sa vyznačuje nielen stratou osobnej orientácie v otázke, čo znamená viesť dobrý život pre mňa ako jednotlivca, ale celkovou stratou horizontu. Podobné stavy zvyčajne bývajú fatálne, pretože akákoľvek možnosť voľby určitej hodnoty je pre túto osobu nezmyselná. Jediným možným spôsobom,

ako prekonať túto hlbokú krízu identity, je prijatie straty zmyslu života a čeliť jej, nájsť v sebe odvahu nekapitulovať, to znamená objaviť silné hodnoty aj v nezmyselnosti života.

Záver. Pre identitu človeka je určujúce to, čo sám považuje za dôležité, hodnoty, s ktorými sa stotožňuje, definujú jeho charakter, stáva sa tým, čo považuje za dobré. Pre život zdravej identity je silné hodnotenie nesporne dôležité, ak nie nevyhnutné. Bez neho by sme nevedeli, kým sme, čo nás určuje, prečo konáme práve takto, a nie inak. Schopnosť silného hodnotenia, ako aj silné hodnoty, s ktorými sa stotožňujeme, si však často-krát neuvedomujeme, pretože zostávajú neartikulované v našom vnútri. Sú však podmienkou ľudského sebapochopenia, sebainterpretácie a na povrch sa zvyčajne dostávajú v hraničných situáciách, keď sme prinútení k artikulácii svojho vlastného stanoviska. Artikulácia stanoviska je vyjadrením morálnej orientácie, ktorej podmienkou je morálna mapa, horizont zmyslu či rámec objektívne existujúcich dobier, ktorých existenciu akceptujeme.

LITERATÚRA

- [1] LAITINEN, A.: *Strong Evaluation without Sources, On Charles Taylor's Philosophical Anthropology and Cultural Moral Realism*. Jyväskylä: University of Jyväskylä 2003.
- [2] PALOVIČOVÁ, Z.: Sebainterpretatívnosť a etika. K Taylorovej koncepcii človeka ako sebainterpretujúcej sa bytosti. In: *Podoby etiky*. Bratislava: Filozofický ústav SAV 2009.
- [3] TAYLOR, CH.: *Philosophical Papers I.: Human Agency and Language*. Cambridge: Cambridge University Press 1985.
- [4] TAYLOR, CH.: *Sources of The Self: Making of the Modern Identity*. Cambridge: Harvard University Press 1989.

Mgr. Eva Prokešová
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
e-mail: evaprokesova@yahoo.co.uk